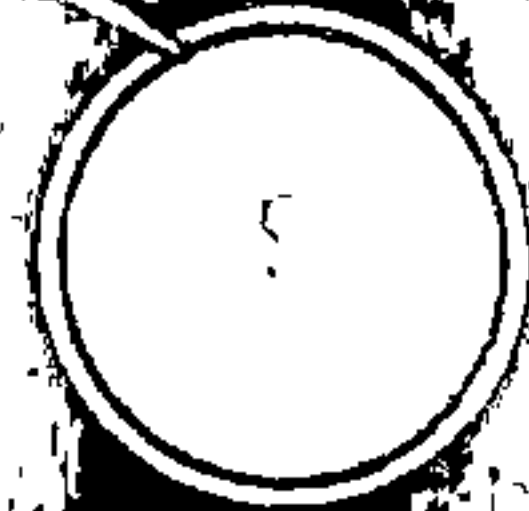

म. ग्रं. सं. वाचनालय, ठाणे

विषय सा. वि.

दा. क्र. २८६७

साहित्यप्रज्ञा

1REK-0102967

IRBK-0102967

श्रीसमर्थ सदन

गिरगाव, मुंबई

V.S. GURJAR

मूल्य सहा आणे

सर्वाधिकार प्रकाशकाधीन .

प्रथमावृत्ति : १९३९

पुनर्मुद्रण : १९४३, १९४९.

॥ ३ ॥

प्रकाशक

केशव भिकाजी ढवळे .
श्रीसमर्थ-सदन, गिरगांव, मुंबई

मुद्रक

जयराम दिपाजी देसाई
राष्ट्रवैभव प्रेस, गिरगांव, मुंबई

मुलां नो

आतां ज्या गोष्टी तुम्ही वाचणार आहां, त्या गोष्टी फार जुन्या काळीं एका पंडितानें तिघां राजपुत्रांस सांगितलेल्या आहेत.

प्राचीन काळीं उत्तर हिंदुस्थानांत पाटलिपुत्र नांवाच्या नगरींत एक राजा राज्य करीत होता; त्याचें नांव सुदर्शन. त्याला तीन मुलगे होते. हे तीनही राजपुत्र बुद्धीनें अगदीं मंद होते व त्यांच्या अंगीं साधें व्यवहारज्ञानही नव्हतें. यामुळे सुदर्शन राजाला मोठी चिंता पडली. शेवटीं आपल्या प्रधानाचा विचार घेऊन राजानें आपल्या तिघां पुत्रांस पाटलिपुत्र नगरींतील विष्णुशर्मा नांवाच्या विद्वान् पंडिताच्या घरी शिक्षणाकरितां नेऊन ठेविलें.

विष्णुशर्मा पंडित या राजपुत्रांना रोज सुंदर गोष्टी सांगत असे. मित्र कसा जोडावा, मैत्रींत फूट कां पडते, युद्धाचे प्रसंग कसे येतात, शत्रूंशीं तह कसा करावा वगैरे विषयांवर त्यानें फार सुंदर सुंदर गोष्टी राजपुत्रांस सांगितल्या; यामुळे थोड्याच दिवसांत त्या राजपुत्रांचा मूर्खपणा नाहीसा होऊन त्यांच्या अंगीं चातुर्य व व्यवहारज्ञान आलें. मग त्या राजपुत्रांस विष्णुशर्मा पंडितानें परत घरीं पाठविलें. आपल्या मुलांच्या अंगीं साहाय्यपणा आलेला पाहून राजास फार आनंद झाला.

विष्णुशर्म्यानें राजपुत्रांस पुष्कळ गोष्टी सांगितल्या. त्यांपैकीं बहुतेक सर्व तुम्हांस या दोन भागांत वाचावयास सांपडणार आहेत.

अनुक्रमणिका

१ पिंजऱ्यांतील वाघ व ब्राह्मण		५
२ वानर आणि मगर		९
३ एक ब्राह्मण व तीन ठक		१५
४ उपद्व्यापी वानर		१८
५ कुवेराचा भक्त		२२
६ बडबडणारें कांसव		२५
७ निळा कोल्हा		२९
८ कावळा आणि लावा	...	३५
९ वगळा आणि खेंकडा	...	३८
१० ससे आणि हत्तींचा कळप	...	४३
११ वाघाचें सोंग केलेलें गाढव	...	४८
१२ घंटाकर्ण राक्षस	...	५२

१ पिंजऱ्यांतील वाघ आणि ब्राह्मण

एक जंगल होते. त्या जंगलांत एक मोठा वाघ राहात असे. किती भयंकर होता तो ! आजूबाजूच्या गांवांत जाऊन तो मेंढरें, वासरें वगैरे पळवी. एका शेतकऱ्यास याचा फार राग आला होता. एके दिवशीं त्यानें त्या जंगलांत जाऊन एक पिंजरा लावून ठेविला. नेमका त्याच रात्री वाघ त्या पिंजऱ्यांत सांपडला ! रात्रभर त्यानें खूप धडपड केली, आरडाओरड केली, पण व्यर्थ ! त्याची शक्ति कांहीं बाहेर येण्यास उपयोगी पडेना. त्याला मोठा विचार पडला. पहांटे त्याला एक युक्ति सुचली. मग सकाळपर्यंत तो स्वस्थ बसला.

याच जंगलांतून दुसऱ्या गांवीं जाण्याकरितां एक पाऊलवाट होती. सकाळीं या वाटेनें एक गरीब ब्राह्मण चालला होता, तो वाघानें पाहिला. आपल्या गोड बोलण्याला हा ब्राह्मण फसतो कीं काय पाहोवें, असें ठरवून वाघ त्या ब्राह्मणास

म्हणाला, 'अहो भटजी, तुम्ही मोठे परोपकारी दिसतां. मी पाहा किती संकटांत आहे बरें ! सोडवाल का मला यांतून ? तुम्हांला एक सोन्याचें कडें देऊन मीही तुमचा उपकार लगेच फेडीन. फक्त या पिंजऱ्याचें दार तेवढें उघडा आणि सोन्याचें कडें घ्या. मी सुटेन आणि तुम्हीही खूप श्रीमंत व्हाल. '

खरोखर किती हें गोड बोलणें ! भोळा ब्राह्मणच तो, फसला आणि सोन्याच्या मोहांत पडला. त्यानें पिंजऱ्याचें दार उघडलें मात्र, तों काय गंमत झाली ! त्या वाघानें धाडकन त्या ब्राह्मणाच्याच अंगावर उडी टाकून त्यास धरिलें आणि म्हटलें, 'भटजीबुवा, तुम्हांला सोन्याचें कडें पाहिजे काय ? अहो, मजजवळ कोठलें कडें ? आतां तुम्हांलाच खाऊन टाकतो, म्हणजे झालें ! '

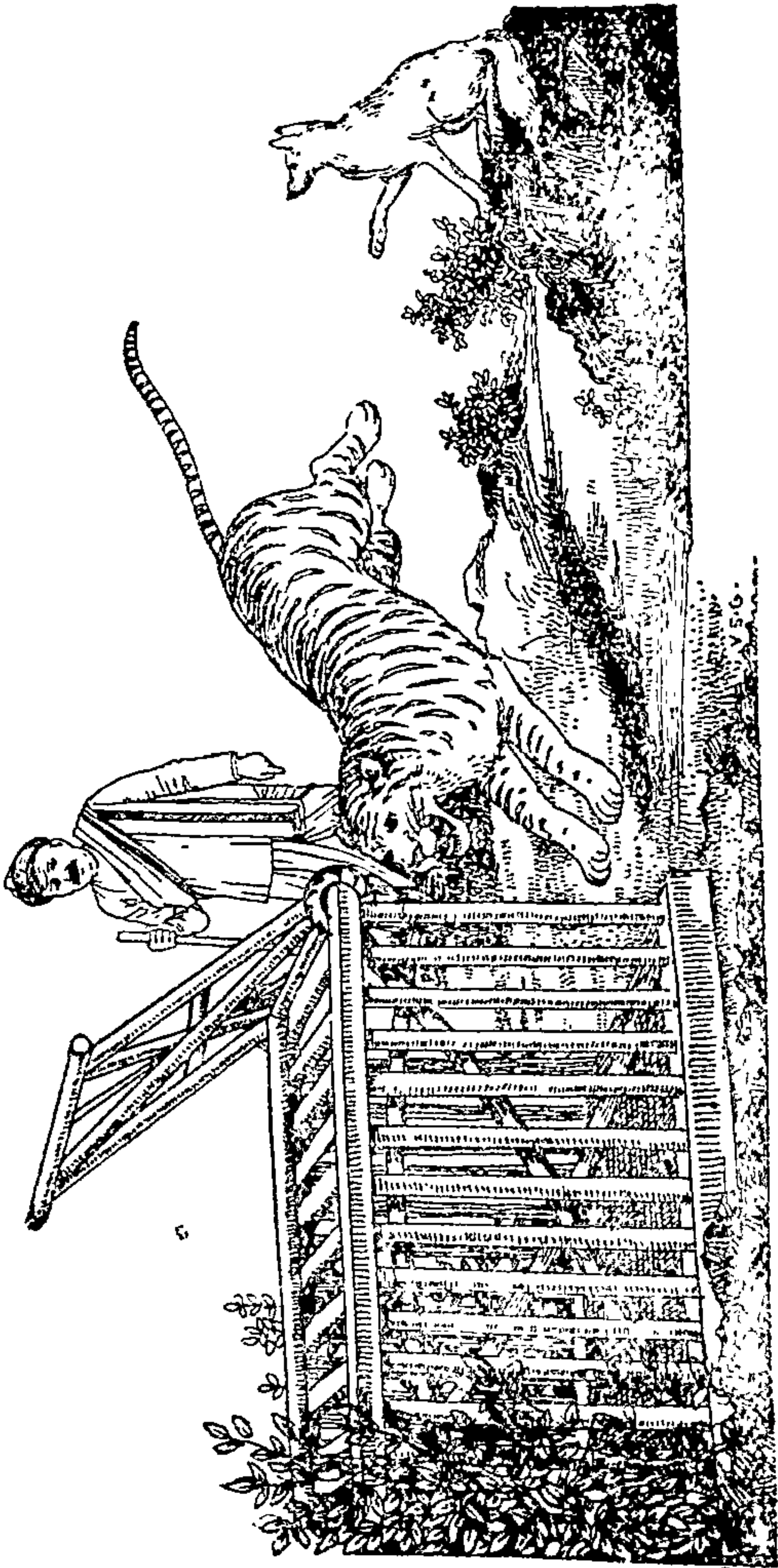
हें ऐकून तो गरीब ब्राह्मण अगदीं घाबरून गेला. थोडा धीर धरून तो त्या वाघास म्हणाला, 'वाघोबा, मी तुला पिंजऱ्यांतून सोडविलें आणि तूं तर मलाच खावयास बघतोस ! चांगली रीत

तुझी ही. अरे, फार झालें तर सोन्याचें कडें मला देऊं नको. म्हणून काय माझा जीव घेशील ? बाबा, थोडा थांब ; कोणीतरी लवकरच या बाजूस येईल. त्याला आपण न्याय विचारूं. मग काय करायचें तें तूं खुशाल कर. '

वाघानें मनांत विचार केला कीं, येथें कोणी येणार नाहीं आणि कोणी आलेंच तरी माझ्या-विरुद्ध न्याय होणार नाही. मग तो वाघ थोडा थांबला. थोडा वेळ गेला आणि एक कोल्हा तेथून जाऊं लागला. त्यास त्या ब्राह्मणानें हाक मारून थांबविलें आणि सारी हकीकत सांगून न्याय विचारिला.

तो कोल्हा फार धूर्त होता. आपणास यांतलें कांहीं समजलें नाहीं असें दाखवून तो म्हणाला, 'भटजीबुवा, तुम्ही तर मोठे लुच्चे दिसतां ! काय हो, आमचे वाघोबा या पिंजन्यांत मावतील तरी कसे ? आणि तुम्हांस तर हें दार मुळींच उघडतां येणार नाही. काय वाघोबा, मी म्हणतो हें खरें ना ? '

वाघ ऐटीनें म्हणाला, 'मी या पिंजन्यांत होतो ही गोष्ट खरी, पण या भटजीनें दार उघडलें

कोल्हानें सांगितल्याबरोबर त्याने धाडकनू त्या पिंजऱ्यांत उडी हाकली,

हैं मात्र साफ खोटें ! या जंगलचा राजा मी, मला काय हें दार उघडतां येणार नाही ?'

कोल्हा हसून म्हणाला, 'बरोबर, अगदी बरोबर. भटजीबुवा, तुम्ही जर खरे असाल तर दाखवाल का पुन्हा हें दार उघडून ? उघडून दाखवा, नाही तर मरणास तयार व्हा.'

कोल्हाची युक्ति ब्राह्मण समजला आणि दार उघडून दाखविण्यास तयार झाला. बाधास मात्र कोल्हाचा कावा समजला नाही. कोल्हानें सांगितल्याबरोबर त्याने धाडकन त्या पिंजऱ्यांत उडी टाकिली, तों काय गंमत झाली ?—

कोल्होवानें लगबग करुनी दार लाविलें झटकन । म्हणे, 'ब्राह्मणा, वेडा अससी ! चल जा येथून' ॥

२ वानर आणि मगर

एका नदीच्या कांठीं एक भलें मोठें जांभळीचें झाड होतें. या जांभळीवर बसून एक वानर जांभळें खात असे. या नदींत एक मगर होता. तोही त्या झाडाखालीं येई आणि खालीं पडलेलीं जांभळें खात असे. तो वानरही त्या मगरासाठीं

पाहिजे तुझें काळीज,
 रक्ताची अतिशय मौज,
 चाखुनी पाहिन आज,
 युक्तीचा करिशी गर्व,
 म्हणतील मूर्ख तुज सर्व ॥'

हैं ऐकून तो वानर थोडा घाबरला. पण तोही
 पक्का विलंदर होता. आपल्या मनाशीं युक्ति
 योजून तो चटकन् म्हणाला,

‘ हा वेड्या, मग तूं आधींच कां नाही
 बोललास ? निघण्यापूर्वींच बोलला असतास तर
 तिकडेच त्या जांभळीच्या झाडाखालीं नसतें का
 तें दिलें ? आतां इकडे कोठलें माझें काळीज ? ’

तेव्हां मगर म्हणाला, ‘ म्हणजे ? तूं म्हणतोस
 तरी काय ? तुझें काळीज तुझ्याबरोबर नाही ? ’

वानर म्हणाला, ‘ छे ! मग काय पंचाईत
 होती ? अरे, आम्ही वानर नेहमीं झाडांवरून
 उड्या मारितों, दंगामस्ती करितों, अशा वेळीं
 तें खालीं पडून फुटण्याची धास्ती असते. म्हणून
 तें आम्ही नेहमीं एकाद्या झाडावर ठेवितों. आतां

चल तूं मागें । पोहुनियां अतिशय वेगें ॥

तुला जर माझे काळीज पाहिजे असेल तर फक्त एकच उपाय आहे !

तेव्हा मगर आशेने म्हणाला, 'सांग पाहू काय उपाय आहे तो. मी तो अवश्य करीन.'

वानर म्हणाला; 'एक तर—

चल तूं मागे । पोहुनियां अतिशय वेगे ॥

घेऊनि जाई ऐल तिराला ।

कालिज आणुनि देइन तुजला ।

जरूरी त्याची नाहिच मजला ।

चल तूं मागे । पोहुनियां अतिशय वेगे ॥'

वानराचा कावा त्या मगराच्या मुळींच लक्षांत आला नाही. काळीज मिळविण्याच्या आशेने तो भराभर निघाला. कांठाजवळ जातांच वानर एकदम उडी मारून एका झाडावर चढला व त्या मगरास म्हणाला—

'मूर्खा, काळीज कधी झाडावर का असते ? प्रत्येक प्राण्याचे काळीज त्याच्या शरीरांतच असते, तसेच माझेही आहे. चल चालता हो येथून ! वानराचे काळीज तुला कधीही मिळविण्याचे नाही वरें !'

हैं ऐकून मगर पुरा खजील झाला. त्यानें सुळकन पाण्यांत उडी टाकिली. त्या झाडाशीं तो परत कधीं आला नाही.

३ एक ब्राह्मण व तीन ठक

एका गांवांत एक ब्राह्मण राहात होता. त्यास एक यज्ञ करावयाचा होता. यज्ञासाठीं एका बोकडाची जरूरी होती. त्या गांवीं बोकड विकत मिळण्यासारखा नव्हता. चौकशी करितां दूरच्या एका गांवीं बोकड मिळू शकेल असें त्या ब्राह्मणास समजलें. तेव्हां भटजींची स्वारी त्या दूरच्या गांवीं गेली आणि तेथें एक चांगलासा बोकड विकत घेऊन परत आपल्या गांवीं येण्यास निघाली.

भटजी बोकड आणण्यास गेला आहे ही बातमी त्या गांवच्या तीन ठक मनुष्यांस समजली. तेव्हां तो बोकड त्या ब्राह्मणापासून पळविण्याचा त्यां ठकांनीं विचार केला. त्यांनीं. एक युक्ति ठरविली आणि ब्राह्मण परत येण्याच्या वाटेवर ते अंतराअंतरानें उभे राहिले आणि भटजींची वाट पाहू लागले.

कांहीं वेळ गेल्यावर तो ब्राह्मण येतांना दिसला. तेव्हां पहिला ठक त्यास सामोरा गेला. ठकानें हसत हसत ब्राह्मणास नमस्कार केला आणि त्या बोकडाकडे बोट दाखवून म्हटलें—

‘खांद्यावरि हा श्वान घेउनी, स्वारी ही तुमची ।
वाहवा ! भटजी ! कुठें चालली ? लाज न लोकांची ?॥’

हें ऐकून भटजी चपापला. त्यानें एकदां आपल्या खांद्यावरच्या बोकडाकडे पाहिलें आणि तो कुत्रा नाहीं अशी खात्री झाल्यावर त्या ठकास उत्तर दिलें—

‘अरे भामट्या, अप्पलपोट्या, कशास फसवीसी ?
घरीं चाललों बोकड घेउनि पवित्र यज्ञासी ?’

इतकें म्हणून तो ब्राह्मण पुढें चालूं लागला. थोडासा पुढें गेल्यावर त्याला तो दुसरा ठक भेटला. ब्राह्मणास पाहून त्या ठकानें आश्चर्य वाटल्यासारखें केलें आणि त्यास विचारिलें—

‘काय भटजी, स्वारी कुठें गेली होती ? आणि खांद्यावर हा कुत्रा कशाला चालविला आहे ?
अहो, कुत्र्याला कोणी असा खांद्यावर का घेतात ?’

लोक तुम्हाला हसतील नाही का ? ठेवा त्याला खाली ! वेडे कुठले ! ’

हैं ऐकून भटजी ओशाळल्यासारखा झाला. त्याने पुन्हा खांद्यावरच्या बोकडाकडे नीट पाहिले आणि रागाने म्हटले—

‘ बोकडाला कुत्रा म्हणणारा तूच मूर्ख दिसतोस ! चांगले पांच रुपये दिले आहेत या बोकडाला, समजलास ? बोकड कधी तू पाहिला तरी आहेस का ? ’

ठक म्हणाला—

‘ यांत काय संशय ? असे कितीक बोकड मी विकत घेतले आहेत. बोकड कधी पांच रुपयांना मिळत नसतो महाराज ! वेडेच तुम्ही, कोणी तरी फसविले झाले तुम्हांला ! ’

हैं ऐकून भटजीस शंका येऊ लागली. आपण फसलों तर नाही ना, असा विचार करीत स्वारी तशीच पुढे निघाली; तों तिसरा ठक सामोरा आला आणि भटजीकडे आश्चर्याने पाहात म्हणाला—

‘ वाहवा ! वाहवा ! ! भटजीबुवा तुमचें डोकें फिरलें कीं काय ? अहो, कुत्र्याला कधी ब्राह्मण

शिवतो का ? आणि तुम्हीं तर त्याला खांद्यावर घेतलें आहे ! शोभतें का हो तुम्हांला हें ? '

आतां मात्र ब्राह्मण ओशाळल्यासारखा झाला आणि विचार करूं लागला. हें पाहून तो ठक लागलीच म्हणतो, ' अहो विचार कसला करितां ? इतका वेळ हा कुत्रा तुम्हांला चावला कसा नाही कोण जाणे ! तो पहा आतां रागावून गुरगुरल्यासारखें करित आहे ! चावेल हो, सांभाळा !! '

मग काय, भटजींची स्वारी पुरी घाबरून गेली. आपल्या खांद्यावर बोकड नसून कुत्रा आहे अशी आतां त्यांची खात्री झाली. लगेच भटजीनें त्या बोकडास खाली टाकिलें व मार्गे न पाहतां घरचा रस्ता सुधारला !

ब्राह्मण दिसत नाहीसा झाल्यावर त्या तीन ठकांनीं बोकडास घेतलें व आडमार्गानें ते आपल्या घरीं गेले.

४ उपद्वयापी वानर

एका गांवावाहेर दोन अरकशी एक भलें मोठें लाकूड चिरित होते. जवळच एका झाडावर कांहीं

वानर बसले होते. त्यांतील एक वानर तें काम कौतुकानें पाहात होता. अरकशी खालीं वर हात करून काय करीत आहेत याची त्यास मोठी गंमत वाटत होती. ही मौज जवळ जाऊन पाहावी असें त्या वानरास एकसारखें वाटत होतें. पण ते अरकशी आपणांस झोडतांल या भीतीनें तो खालीं मात्र गेला नाही.

कांहीं वेळानें ते अरकशी चिरलेल्या लाकडांत पाचर ठोकून ठेवून गांवांत निघून गेले. मग मात्र या वानराची खालीं जाण्याची गर्दी उडाली. त्यानें किलकिलाट करून आपल्या सोबत्यांस जवळ बोलाविलें, आणि त्या चिरलेल्या लाकडाकडे हात करून तो वानर म्हणाला, 'चला रे खालीं त्या ओंझावर; मी पाहा तुम्हांला कशीं गंमत करून दाखवितों.'

यावर त्याचा एक मित्र बोलला, 'नको रे बाबा, आम्हांला नाहीं त्याची माहिती; आणि जर का ते लोक आले तर आपल्याला मारतील.'

तेव्हां दुसरा एकजण म्हणाला, 'अरे चल, हा आहे भिन्ना, मी येतो तुझेचरोवर. पण मी

आपला दूर उभा राहीन हो ! तुझी नुसती गंमत पाहीन. '

आतां कसला उशीर ? लगेच ते दोघे वानर झाडावरून खालीं गेले. मित्र दूर थांबला. तो वानर मात्र लांब लांब उड्या मारीत त्या ओंझ्यावर जाऊन बसला. त्यानें इकडे तिकडे पाहिलें. कोणीहि येत असलेलें दिसलें नाहीं. मग तो चिरून झालेलें लाकूड पाहूं लागला. तोंच त्याला ती ठोकून ठेविलेली पाचर दिसली. तो ती हालवून पाहूं लागला. पण ती त्याला मुळींच हलेना. तेव्हां त्याला फार चीड आली. लगेच त्यानें आपले दोन्ही पाय त्या ओंझ्यावर दोहोंकडे ठेविले, ती पाचर हातांत गच्च धरिली आणि मोठा जोर करून तो ती पाचर काढूं लागला.

आणि मग लवकरच काय गंमत झाली ?—

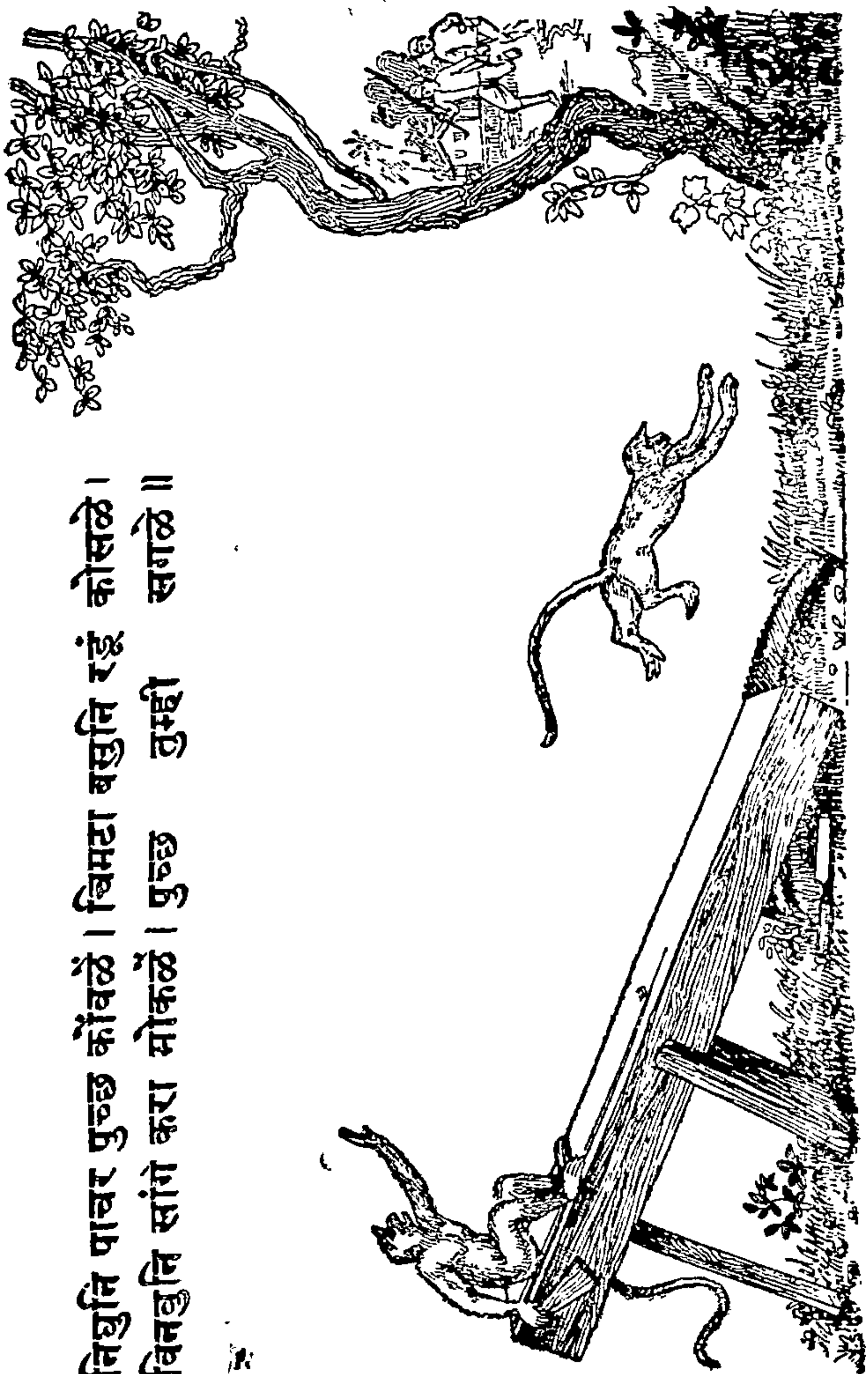
निघुनि पाचर पुच्छ कोवळें ।

चिमटा बसुनि रडूं कोसळे ।

विनघुनि सांगे करा मौकळें । पुच्छ तुम्ही सगळे ॥

उपध्यापी वानर ओरडतांना पाहून झाडावरील पुष्कळ वानर खालीं आले होते. पण ते तरी

निघुनि पाचर पुच्छ कोंवळें । बिमटा बसुनि रडूं कोसळें ।
 विनवुनि सांगे करा मोकळें । पुच्छ तुम्ही सगळें ॥

काय करणार ? शेपटी अगदीं गच्च अडकून गेली होती आणि तो वानर सारखा ओरडत होता. इतक्यांत ते अरकशीही येऊन पोहोचले. मग सगळ्यांची धांदल उडाली. सर्वजण उड्या मारीत झाडावर गेले. अरकशी जवळ आलेला पाहून तो उपह्यापी वानर जास्तच घाबरून गेला. त्या अरकशांच्या हातांत एक काठी होती. त्यांनी त्या उपह्यापी वानराची शेपटी सोडविली आणि त्यास चोप देऊन हांकून लाविले.

५ कुबेराचा भक्त

एका गांवांत एक मनुष्य राहात होता. विचारा अगदीं दरिद्री होता. रोज पोटभर अन्न त्याला कधीं मिळालेंच नाही. कधीं कधीं तर त्याला दोन दोन दिवस उपास पडे. त्यामुळे तो अगदीं वैतागून गेला. त्याच गांवांत कित्येक श्रीमंत लोक होते. ते गाडींतून थाटानें जात तेव्हां याला फारच वाईट वाटे. त्यांच्यासारखें श्रीमंत कसें होतां येईल याचा सारखा तो विचार करी. शेवटीं त्यानें ठरविलें कीं, एकदां कुबेराची

तपश्चर्या करावी. तो देवांचा सावकार प्रसन्न झाला तर मग आपणास हवी तितकी श्रीमंती येईल.

मग त्यानें कुबेराचें तप चालविलें. त्याची भक्ति पाहून कुबेर प्रसन्न झाला, आणि रात्री स्वप्नांत त्याला दर्शन देऊन म्हणाला, 'भक्ता, तुझे कल्याण असो ! तुझी संपत्तीची इच्छा लवकरच पूर्ण होईल. उद्यां तुझे घरीं एक भिक्षु येईल त्यास दया न करतां ठार मार म्हणजे त्याच्या शरीराचें सोनें होईल.' इतकें बोलल्यावर कुबेर गुप्त झाला आणि ब्राह्मण जागा झाला. पहांट झाली होती. लवकरच दिसूं लागलें, तेव्हां तो मनुष्य उठला. त्यानें सर्व आवराआवर केली आणि मोठ्या आशेनें तो एकाद्या भिक्षूची वाट पाहूं लागला.

कांहीं वेळ गेला. मग एक भिक्षु खरोखरच त्या मनुष्याचे अंगणांत आला. त्याचीं वस्त्रें पिवळीं होती. अंगावर एक छाटी होती, ती वाऱ्यानें फडफडत होती. हातांत कमंडलु व पायांत खडावा होत्या. आल्याबरोबर तो पुढील

पायरीवर उभा राहिला. त्यानें 'बेटा, तुझे कल्याण होवो !' असा आशीर्वाद देऊन म्हटलें—

भिक्षू असे पावन मर्त्यलोकीं ।

अन्नोदकें तुष्ट करी मला कीं ॥

इच्छा मनीं तूं धरिली असे जी ।

ती पूर्ण होणारचि जाण आजी ॥

भिक्षु स्वस्थ उभा राहून त्या मनुष्याकडे पाहूं लागला. तो मनुष्य आंत गेला. त्यानें एक काठी घेतली आणि बाहेर येऊन त्या भिक्षूस ठार मारून टाकिलें. मग पाहतो तो त्या भिक्षूच्या शरीराचें सर्व सोनेच सोने झालेलें आहे ! इतक्या अवकाशांत त्याचा एक न्हावी त्यास हांक मारण्यास आला. तेव्हां त्या न्हाव्याला हा सारा प्रकार दिसला. लगेच त्या न्हाव्यानें ठरविलें कीं, सोने मिळण्याची ही फार चांगली युक्ती आहे. आपणही एक भिक्षु मारून टाकूं म्हणजे झालें !

मग तो न्हावी घरीं गेला. भिक्षु पुन्हा कधी येईल याचा कांहींच नियम नव्हता. तो रोज वाट पाही आणि कोणी भिक्षु आला नाही म्हणजे

निराश होई. असे कांहीं दिवस गेल्यावर एके सकाळीं एक भिक्षु त्यास येतांना दिसला. तेव्हां त्या न्हाव्यानें एक चांगली जाडजूड काठी घेतली व त्या भिक्षूची वाट पहात तो दारांत उभा राहिला. लवकरच तो भिक्षु त्या न्हाव्याचे दाराशीं येऊन उभा राहिला व भिक्षा मागूं लागला. तेव्हां न्हाव्यानें आपल्या काठीनें त्यास यथास्थित चोप देऊन ठार मारिलें. तो भिक्षु मरून खाली पडला, पण त्याचें सोनें कसें होणार ?

न्हाव्यानें एका भिक्षूस ठार मारिलें आहे ही बातमी गांवांत सगळीकडे झाली. लवकरच राजाचे शिपाई त्यास पकडण्यास आले. त्यास पकडून नेण्यांत येऊन या गुन्ह्याबद्दल त्यास चांगलीच शिक्षा केली.

६ बडबडणारें कांसव

एका मोठ्या तळ्यांत एक कांसव राहात होतें. तळ्यांत नेहमीं भरपूर पाणी असे. पाण्यांत राहाण्याचा कंटाळा आला म्हणजे तें हवा खाण्यास बाहेर येई. त्या कांसवाला बडबडण्याची फार

संवय होती. कोणी बोलण्यास मिळालें कीं लागलें सारखें बोलायला ! त्याला सोबतीही मोठे छान मिळाले होते. दोन हंस रोज त्या तळ्यावर येत; तेथें ते स्नान करीत, आणि बसत त्या कांसवाशीं इकडल्या तिकडल्या गप्पा मारीत.

असा हा क्रम पुष्कळ दिवस चालला होता. पुढें एकदां दुष्काळ पडला. पाऊस मुळींच पडला नाही. यामुळें तें तळें नेहमीं सारखें भरपूर भरलें नाही. ऐन उन्हाळ्यांत तें पार आटून गेलें आणि पुढें तर चिखलही आटत चालला. कांसवाला मोठी चिंता पडली. त्या हंसांनाही आपल्या मित्राची स्थिती पाहून वाईट वाटलें.

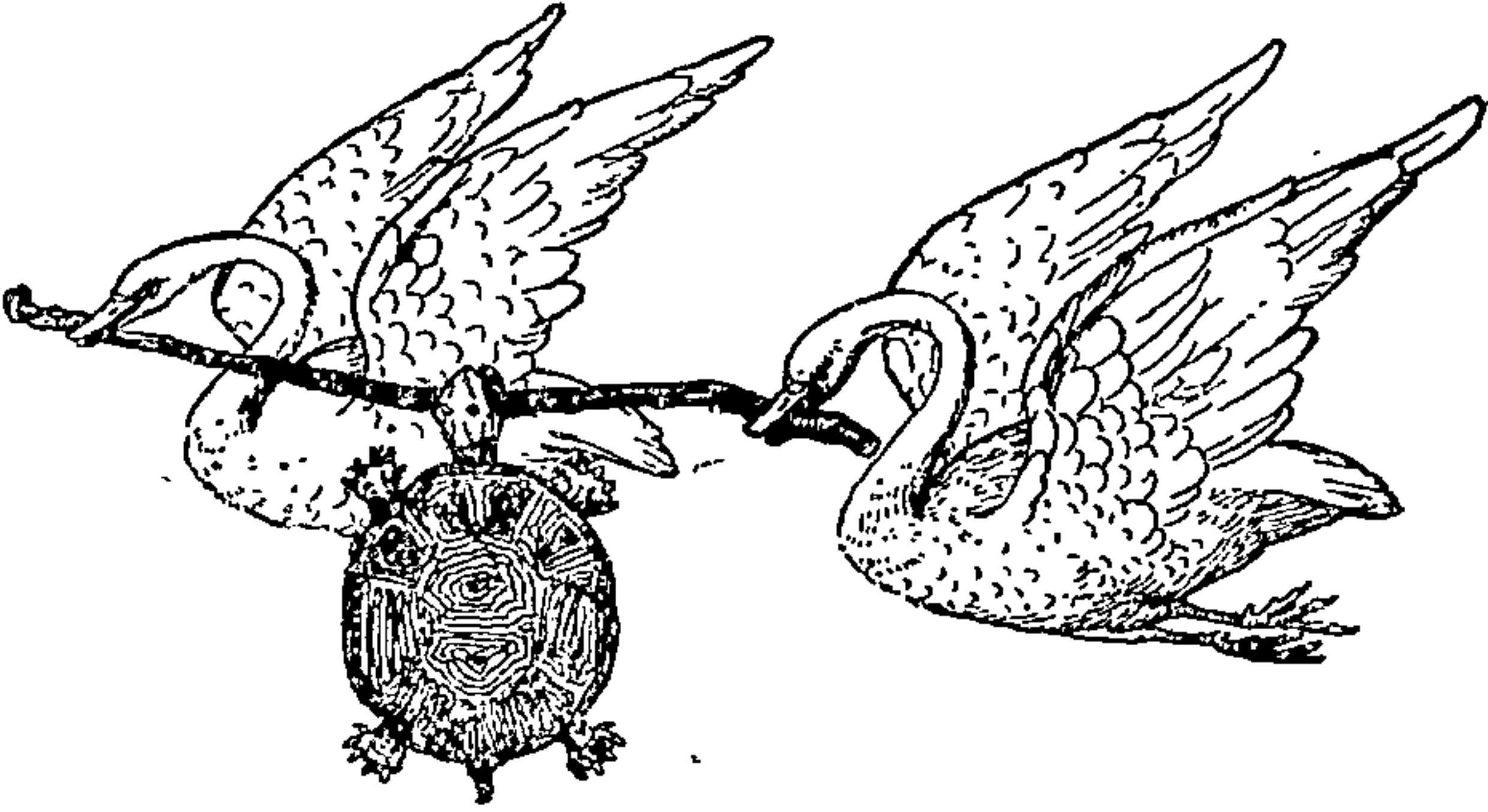
एके दिवशीं हंस म्हणाले, ' मित्रा, तुझी गत बरी दिसत नाही. हें तळें तर कोरडें पडत चाललें. आतां तूं राहणार कसा ? काय बेत केला आहेस तूं ? '

कांसव म्हणालें, ' कसला झाला आहे माझा बेत ! हें तळें सोडून गेलों नाही तर लवकरच मी येथें मरणार ! पण जावें कोठें आणि कसें ? कांहीं सुचत नाही मला. '

तेव्हां हंस म्हणाले, 'हो, बरी आठवण झाली. येथून फार दूर पुष्कळ पाणी असलेलें एक शोभिवंत सरोवर आहे. या सरोवरावर आमची दुसरी हंस मंडळी राहते. आम्ही मधून मधून त्यांच्या भेटीस जातो. येशील का आमच्याबरोबर ?'

त्या रमणीय सरोवरावर जाण्यास कांसव आनंदानें कबूल झालें. दुसरे दिवशीं त्या हंसांनीं एक काठी आणिली व ते कांसवाला म्हणाले, 'तूं या काठीचा मधला भाग तोंडानें घट्ट धरून ठेव. आम्ही काठीचीं दोन टोके धरून वर उडतो. मात्र तूं जातांना सुळींच बोलावयाचें नाहीं हें लक्षांत ठेव. जर का बोललास तर खालीं पडून ठार मरशील.' कांसवानें ही गोष्ट कबूल करून काठी तोंडांत धरतांच ते हंस झपकून वर उडाले आणि आकाशांतून जाऊं लागले.

जातां जातां वाटेंत एक गांव लागलें. गांवांतील एका घरासमोर अंगणांत कांहीं मुलें खेळत होती. त्यांच्या दृष्टीस ही कासवाची मिरवणूक पडली. तेव्हां त्यांना मोठी मौज वाटली व तीं मुलें एकदम

ओरडून म्हणालीं, 'बघा रे बघा, कांसवाची वरात चालली आहे! कुठें रे चालली ही मंडळी!'

खाली चाललेली ही गडबड पाहून त्या हंसांना काळजी पडली की, हें कांसव आतां आपल्या स्वभावाप्रमाणें बडबडतें कीं काय! पण आतां त्यांनाही तोंड उघडून चालण्यासारखें नव्हतें.

इतक्यांत कांहीं मुलें पुन्हा म्हणूं लागलीं—

कशी आज खाशी भली मौज झाली।

अहा पालखी कांसवाची निघाली ! ॥

कुठें चाललां राजकन्या वराया ? ।

वदे तूं मुखानें अरे कूर्मराया ! ॥

हैं ऐकून आतां मात्र कांसवास अगदीं राहवेना !

मुलांचा त्याला फारच संताप आला. यामुळें भान न राहून 'किती वात्रट कारटीं आहेत हीं' असें म्हणण्याकरितां त्यानें तोंड उघडलें. त्याबरोबर अफाट उंचीवरून तें धाडकन खाली पडलें व त्याचा चकाचूर झाला.

७ निळा कोल्हा

एक मोठें गांव होतें. त्या गांवाबाहेर मोठी सुंदर झाडी होती. या झाडीमध्ये एक कोल्हा राहात होता. त्याला भटकायची फार संवय. दिवसाही तो मधून मधून त्या झाडीमध्येच हिंडे. शिवाय रात्रीं तो त्या गांवांतही सगळीकडे भटकत असे. एकदां तो कोल्हा असाच रात्रीं त्या गांवांत हिंडत असतां एका रंगान्याच्या घराजवळ गेला. घराच्या पुढील अंगणांत निळा रंग तयार करून भरून

ठेविलेलें एक उघडें पिंप होतें. त्या पिंपांत काय आहे हें तो कोल्हा त्या पिंपांत डोकावून पाहूं लागला. तोंच त्याचा तोल जाऊन तो त्या पिंपांत पडला.

तें रंगाचें पिंप खोल होतें. त्यामुळें त्यास बाहेर येतां येईना. तेव्हां काय करावें या विचारांत तो होता. मग त्यास एक कल्पना सुचली. तेव्हां तो सकाळपर्यंत स्वस्थ राहिला. मग उजाडलें, तेव्हां त्या पिंपांत तो मेल्यासारखा पडून राहिला. कांहीं वेळानें रंगारी सहज त्या पिंपाजवळ गेला. तों त्या रंगान्यास पिंपांत कोल्हा मरून पडलेला दिसला. म्हणून त्या रंगान्यानें पिंप कलतें करून रंग ओतून टाकिला व त्या कोल्ह्यास मेलेला समजून दूर नेऊन ठेविलें. रंगारी जवळ नाहीं अशी संधी साधून तो कोल्हा एकदम उठला. आणि त्यानें जी धूम ठोकली ती आपल्या झाडींत जाऊन पोहोंचेपर्यंत !

झाडींत जाऊन तो कोल्हा पहातो तों आपणांस निळा रंग आला आहे ! रंग अगदीं पक्का चढला

होता. आतां हा रंग गेला नाही तर आपले जातभाई आपणांस हसणार याचें त्यास वाईट वाटूं लागलें. पण तो कोल्हा मोठा हिकमती होता. आपल्या जातभाईना काय सांगावयाचें तें त्यानें मनाशीं ठरविलें आणि वेळ येईपर्यंत तो स्वस्थ बसला.

लवकरच सूर्य मावळला. काळोख पडूं लागला आणि त्या झाडीतील कोल्हे बाहेर पडूं लागून ' कुई कुई ' ओरडूं लागले. निळा कोल्हाही बाहेर पडला. त्यास पाहून कांहीं कोल्हे हसूं लागले व कांहींजण त्याचेजवळ जाऊन मोठ्या कौतुकानें त्याचा रंग पाहूं लागले.

तेव्हां तो निळा कोल्हा मोठ्या अभिमानानें त्या सर्वासि दूर सारून म्हणाला, ' हां दूर व्हा लवकर ! असे वेड्यासारखे पहातां काय ? राजाशीं कसें वागावें, हें तुम्हांला कांहींच कसें समजत नाही ! आजपासून मी तुमचा राजा झालों आहे, समजलांत ! '

या बोलण्याचें एका कोल्हाला मोठें नवल वाटलें. तो म्हणाला, ' तुला राजा केलें तरी

कोणीं ? आम्हांस तर कांहींच माहिती नाही.’

तेव्हां तो कोल्हा गर्वानें म्हणतो, “ राजा होण्यास देवाची कृपा लागते; काल या झाडीत मला एक वनदेवता आढळली. किती सुंदर होती मोठी. ती मजकडे पाहून हसली आणि म्हणाली, ‘ मी तुजवर प्रसन्न होऊन दर्शन दिलें आहे; तूं आजपासून या वनाचा राजा होशील. आणि त्याची खूण म्हणून तुझा रंग निळा होईल ! ’ असें म्हणून तिनें मजवर हात फिरविला आणि ती गुप्त झाली ! मागाहून मी पहातों तों मी खरोखरच निळा झालों आहे; तेव्हां मित्रहो, मला राजा समजून तुम्ही माझी आज्ञा मानिली पाहिजे.”

कोल्ह्याचें हें बोलणें सर्वास खरें वाटलें. आपल्याला वनदेवतेनें राजा दिला म्हणून सर्वांना आनंद झाला. सर्व कोल्हे नम्रतेनें दूर उभे राहिले; त्यांनीं आपल्या राजास लवून नमस्कार करून प्रार्थना म्हटली—

‘ कृपा केली तुज वन्य देवतेनें ।
मान देऊं, भूपती ! आदरानें ॥

देइं आज्ञा तव, नको धरूं शंका ।

वनीं आतां वाजवूं तुझा डंका ॥’

याप्रमाणें सर्व कोल्हे प्रजा बनली व तो निळा कोल्हा त्यांचा राजा झाला ! तो निळा कोल्हा पुढें आपली सभा भरवूं लागला. हा त्याचा थाट पाहून त्या रानांतील वाघ, सिंह हे सुद्धां त्यास फसले आणि त्यास राजा मानूं लागले. मग काय, तो निळा कोल्हा अगदीं चढून गेला. सभेमध्ये आपल्या जातभाईना तो तुच्छ मानून वाटेल ती आज्ञा करूं लागला. वाघ-सिंह यांसारखे शूर प्राणी त्याच्या सभेंत येऊन बसूं लागल्यावर त्या कोल्हाला आपल्या बांधवांची लाज वाटूं लागली. तेव्हां तो आपल्या बांधवांचा तिरस्कार करून त्यांस दूर सारूं लागला.

हा आपला अपमान त्या बाकीच्या कोल्ह्यांना मुळींच सहन झाला नाही. आपण ज्याला राजा समजतो तो एक कोल्हाच आहे, हें वाघ-सिंहांस माहीत नसल्यामुळे ते फसत आहेत हें त्या कोल्ह्यांस माहीत होतें. तेव्हां त्या सर्व कोल्ह्यांनी

मिळून एक हिकमत केली. एके दिवशीं त्या निळ्या कोल्ह्याजवळ बाघ—सिंह बसले असतां ते सर्व कोल्हे 'कुई कुई' करून ओरडूं लागले. तेव्हां त्या निळ्या कोल्ह्यास भान न राहून तोही आनंदानें ओरडूं लागला. बाघ—सिंहांनीं पाहिलें कीं, हा निळा प्राणीही एक कोल्हाच असून त्यानें इतके दिवस आपणांस फसविलें. लगेच त्यांनीं त्या निळ्या कोल्ह्यास ठार मारून टाकिलें. हें पाहून ते सर्व कोल्हे आनंदानें निघून गेले.

८ कावळा आणि लावा

एक वडाचें झाड होतें. त्या झाडावर एक कावळा आणि एक लावा पक्षी राहात असत. कावळा मोठा लबाड होता. दिवसभर तो सारखा इकडे तिकडे भटके आणि मोठ्या हिकमती करी. त्याची चांगली चंगळ चालली होती.

लावा पक्षी मात्र असा गडबड्या नव्हता. लबाड पण नव्हता तो. वडाच्या झाडावरून फारसा दूर तो जातच नसे. त्याच झाडावर राही आणि मिळेल त्यावर समाधान मानी.

कावळा सकाळीं बाहेर जाण्यास निघाला म्हणजे त्या लाव्याला म्हणे, 'काय राव, येतां का मजबरोबर ? गंमत होईल मोठी.'

लावा उत्तर देई—

'नकोरे बाबा ! मी कोठें जात नाहीं आणि येत नाहीं !'

मग कावळा हसे, इकडे तिकडे माना वेळवी आणि भुर्कून निघून जाई.

एकदां शेजारच्या गांवची जत्रा आली. कावळा जत्रेची गंमत पाहाण्यास निघाला. जातांना तो त्या लाव्याला म्हणाला,

'मित्रा, यात्रेला येतोस का ? खूप खूप गंमत पहाशील; चैन होईल मोठी. सिनेमा पहा, पाळण्यावर बस, झोके घे ! चल तर खरा !!'

लावापक्षी नाही-होय करूं लागला.

तेव्हां कावळ्याने फारच आग्रह केला. अगदीं गळ घातली त्याला. तेव्हां तो लावा जाण्यास कबूल झाला.

मग दोघे निघाले; कावळा पुढें, लावा मागे.

कांहीं अंतर गेल्यावर लावा दमला, तसे दोघे एका झाडावर बसले.

इतक्यांत दुरून एक गवळी डोक्यावर हंडा घेऊन त्या झाडाकडेच येतांना दिसला. तसा तो कावळा लाव्यास म्हणतो—

‘ मित्रा, भूक का लागली ? तो पाहा एक गवळी येत आहे. डोक्यावर हंडा दिसतो ना ? त्यांत दूध दही कांहींतरी असेल ! त्यावर युक्तीनें ताव मारूं. मी करीन तसें तूं कर; घाबरूं नको. ’

गवळी झाडाजवळून जाऊं लागला. कावळा हळूच उडत गेला आणि भांड्यावर बसून त्यानें आंत चोंच घातली व आंतील कांहींसें मटकाविलें ! दूध होतें तें ! कावळ्यानें काय केलें तें गवळ्याच्या लक्षांत आलें नाहीं. तो तसाच पुढें चालला.

कावळ्यानें याप्रमाणें तीन चार वेळां दूध मटकावल्यावर ती गोष्ट गवळ्याच्या ध्यानांत आली. पण आपल्याला कांहीं समजलें नाहीं असें सोंग करून गवळी मुद्दाम हळूहळू चालला; पण तो चांगला सावध होता.

आतां लावा पक्ष्यानें धीर केला; तो भीतभीतच हंज्याकडे गेला आणि त्यानें आंत चोंच घातली ! तोंच गवळ्याच्या काठीचा तडाका त्यास बसला . आणि तो धाडकन दूर अंतरावर तडफड करीत पडला.

हे पाहून कावळा पळाला. तेव्हां लावा स्वतःशींच म्हणतो—

‘ झालें तें ठीक झालें ! त्या लबाड कावळ्याच्या नादीं मीं कां लागावें ? मला झालेली शिक्षा अगदीं योग्य आहे. ’

९ बगळा आणि खेंकडा

एका गांवाबहिर एक मोठें तळें होतें. त्यांत पुष्कळ मासे, खेंकडे, कांसवें वगैरे राहात असत. त्या तळ्यांत भरपूर पाणी असल्यामुळें सर्वजण सुखांत होती. कशाचीही काळजी नव्हती त्यांना. त्या तळ्यापासून थोड्या अंतरावर एक दुष्ट बगळा राहात असे. तो आतां म्हातारा झाल्यामुळें तळ्यांतील मासे त्यास मारतां येत नसत. यांमुळें तो बगळा अगदीं रोड होत चालला.

एके दिवशीं तो त्या तळ्याच्या कांठीं येऊन मोठमोठ्यानें रडूं लागला. तेव्हां त्याची दया येऊन एका खेंकळ्यानें त्यास विचारलें, 'मामा, आज आपण असें एकाएकीं रडत कां आहां?' तेव्हां तो म्हणाला, 'बाळा, काय सांगूं तुला? मला एक मोठी वाईट बातमी समजली आहे. कालच मी असें ऐकिलें कीं, बारा वर्षांचा हुष्काळ नजीक येऊन ठेपला आहे. या आपल्या तळ्यांत हल्लीं थोडे पाणी आहे. पण तेंही लवकरच सुकून जाईल. आणि मग बाळांनो, तुमची काय दशा होईल रे! मला या आठवणीनें च रडूं कोसळतें!'

हे त्या खेंकळ्यानें तळ्यांतील सर्व माशांस सांगितलें, तेव्हां ते सगळे त्या बगळ्याजवळ येऊन त्यास विचारूं लागले, 'मामा, तुम्ही म्हणतां तें खरें कीं काय? आमची आतां धडगतच दिसत नाही. मामा, आमचें दैवच वाईट! तुम्ही तेरी त्याला काय करणार?'

तेव्हां बगळा म्हणाला, 'असें घाबरून कसें बरे चालेल? थोडा धीर धरा. तुमचा माझ्यावर विश्वास

आहे ना ? असेल तर मी तुमचा जीव खचित वांचवीन.'

मासे म्हणाले, 'मामा, आतां तुम्हीच काय कराल तें कराल. आमचा तुमच्यावर पूर्ण विश्वास आहे.'

मग बगळा म्हणाला—

'आ आपल्या तळ्यापासून जवळच पुष्कळ पाणी असलेलें व कमळांनीं ओढितंत त्रिपाठीं एक फार मोठें तळें आहे. तें चोवीस वर्षांतही आटणार नाही. तेव्हां जर कोणी माझ्या पाठीवर बसून येईल, तर त्याला मी तिकडे नेईन.'

हे ऐकून 'बाबा, दादा, काका' 'अशा त्याला हांका मारून 'मी अगोदर येतो, मी अगोदर येतो' असें म्हणत ते सर्व मासे त्याच्या भोंवतीं जमले. तेव्हां तो बगळा म्हणाला, 'धांबा, अशी घाई करूं नका; मी तुम्हां सर्वांना क्रमाक्रमानें नेणारच आहे.

मग त्या बगळ्यानें सुरुवात केली. तो क्रमाक्रमानें एकेकास पाठीवर घेऊन तळ्यापासून जवळच एका त्रिपाठीं येई व तिच्यावर त्यांना

आपटून खुशाल खाऊन टाकी. अशा शीतीने रोज मासे नेण्याचा व खाऊन टाकण्याचा त्याने सपाटा लावला.

एके दिवशी तो खेकडा त्यास म्हणाला, 'मामा, तुमचें माझे प्रथम बोलणें झालें. मग आज तुम्ही मला न्या ना.' बगळ्यानेही विचार केला, 'माशांचें मांस खाऊन मला वीट आला आहे. तेव्हां आज या खेकड्याचा चटणीसारखा उपयोग करावा.' मग तो खेकड्यास म्हणाला, 'बरें हो बाळा, आज तूं चल.' असें म्हणून त्याला पाठीवर घेऊन तो आपल्या नेहमीच्या ठिकाणाकडे निघाला.

शिळेजवळ येतांच खेकड्याला तो माशांच्या हाडांचा ढीग दिसला. हीं आपल्या मित्रांचीं हाडे आहेत हें ओळखून तो खेकडा थोडा घाबरला. बगळ्याचा दुष्टपणा त्याचे ध्यानीं आला. मग कांहींसा विचार करून तो खोट्याच प्रेमानें त्या बगळ्यास म्हणाला—

‘मामा पहा, किति खरेंच दमून गेलां ।

कांही तुम्ही मजसवें मुळिंही न बोलां ? ॥

‘वेड्या, कुठचें आलें आहे दुसरें तळें ! या दगडावर आपटून मी तुला खाणार !’

आहे किती अजुनि दूर दुजें तळें तें ? ।

जाईन कां कथितरी सुखरूप तेथें ? ॥

तेव्हां तो मूर्ख बगळा हसत म्हणाला, 'वेड्या, कुठचें आलें आहे दुसरें तळें ! या दगडावर आपटून मी आतां तुला खाणार !'

असें त्या बगळ्यानें म्हटल्याबरोबर त्या खेकड्यानें चांगलीच गंमत केली. त्यानें त्या दुष्ट बगळ्याची नाजूक मान आपल्या तोंडांतील दोन तीक्ष्ण आंकड्यांनीं पकडली, व घट्ट आवळून ती तोडून त्याचा जीव घेतला. मग बगळ्याची ती मान घेऊन तो आपल्या तळ्यापाशीं आला व त्यानें ती आपल्या मित्रांना दाखवून त्यांना सर्व हकीगत सांगितली.

१० ससे आणि हत्तींचा कळप

एका रानांत मोठें तळें होतें. त्या तळ्याच्या कांठावर झुडपांमध्ये कांहीं ससे राहात असत. ससांचा जीव तो काय, आणि स्वभाव तर फारच गरीब ! शांतपणें राहात आणि आनंदांत असत. पण एकदां त्यांच्यावरही मोठें संकट आलें.

एके दिवशीं हत्तींचा एक कळप त्या तळ्यावर आला. तळ्यांतील भरपूर व स्वच्छ पाणी पाहून त्या हत्तींस फार आनंद झाला. तेथें ते पुष्कळ डुंबले आणि तेव्हांपासून रोजरोज ते तेथें येऊं लागले पण यामुळे त्यांच्या पायांखालीं सशांचीं घरटीं मोडूं लागलीं आणि त्या सशांसही दुखापत होऊं लागली. तेव्हां ते सर्व ससे विचारांत पडले.

एक लहान ससा म्हणाला, 'आपण हें तळेंच सोडून जावें हें बरें.'

यावर एक तरुण ससा म्हणाला, 'असें चांगलें तळें सोडून कसें चालेल ? त्यापेक्षां कोणास कांहीं युक्ति सुचत असल्यास पाहावी.'

याप्रमाणें विचार करीत सर्व ससे बसले होते. त्यांत एक म्हातारा ससा होता. त्याला एक छान युक्ति सुचली. ती त्यानें सर्वांना सांगितली. सर्व सशांना ती युक्ति फार आवडली. ते त्या म्हाताऱ्या सशास म्हणाले—

'मामा, तुम्हीं युक्ति तर चांगली काढिली. तेव्हां तुम्हीच त्या हत्तींच्याकडे जाऊन कसें काय.

जमतें तें पाहा. तिकडे गेल्यावरही कांहीं अडचण आली तर आम्हांस वेळेवर कांहीं सुचणार नाही. '

सर्व मंडळीचा आग्रह पडला तेव्हां त्या म्हातान्या सशानें ती कामगिरी आपले हातीं घेतली. मग एके दिवशीं रात्रीं तो ससा त्या हत्तीच्या कळपाकडे गेला. त्यास पाहून एक हत्ती म्हणाला, 'काय ससोजीराव, कशाला आलां इकडे ? किती हो तुम्ही बारीक, आणि ऐट तर बरीच आणिली आहे !'

तेव्हां तो ससा रागानें म्हणाला—

‘माझी थट्टा करितां काय ? मी कोण आहे असें तुम्ही समजतां ? मी आमच्या राजाचा वकील आहे, आणि तुम्हांला एक हुकूम देण्याकरितां आलों आहे. '

हें ऐकून हत्ती थोडेसे घाबरले आणि त्यांनीं त्या सशाला राजाचा हुकूम सांगण्याची विनंति केली.

तेव्हां तो ससा ऐटीनें म्हणाला—

‘राजा अमुचा चंद्र मनोहर चंद्र सरोवरीं राहे ।
त्रास अम्हांला देतां तुम्ही, मुळिं न तया साहे ॥

पाहा तयारी कशी चालली शासन करण्याची !
जीव हवा तर मागा माफी अमुच्या राजाची ॥’

हें ऐकून हत्ती विचारांत पडले. आपण रोज सरोवरावर जातो आणि त्यामुळें तेथें राहणाऱ्या सशांना त्रास होत असेल. पण या सशांचा राजा चंद्र कसा ? आणि खरोखरच जर यांचा राजा चंद्र असेल तर असा थोर राजा रागावून कसे चालेल ? शेवटीं सर्वांनीं ठरविलें कीं, या सशाबरोबर जाऊन तर पाहार्वें ! आलीच वेळ तर मागाची चंद्रराजाची माफी म्हणजे झालें !

मग सर्वजण त्या सशाबरोबर सरोवराकडे गेले. सरोवराचें पाणी स्वच्छ होतें, पण वाऱ्यामुळें हेलकावे खात होतें. या पाण्यांत आकाशांतील चंद्राचें प्रतिबिंब पडलें होतें आणि तें हलल्यासारखें दिसत होतें. तें हेलकावे खाणारें प्रतिबिंब दाखवून तो म्हातारा ससा म्हणाला—

‘पाहा, पाहा तो आमचा राजा चंद्र ! कसा रागावला असून सारखा कांपत आहे. किती हा तुमच्यावर राग ! आतां जर जीव हवा असेल तर मागा त्याची माफी आणि जा येथून !’

राजा चंद्रा, तुझ्या प्रजेला आम्ही त्रास दिला
याची माफी कर. झालें तें होऊन गेलें. पुन्हा
मात्र आम्ही इकडे कधीही येणार नाही.

भौले बिचारे ते हत्ती ! त्यांना खरा प्रकार
मुळींच समजला नाही. ते लागलेच चंद्रराजास
शरण गेले आणि म्हणाले,

‘ राजा चंद्रा, तुझ्या प्रजेला आम्ही त्रास दिला
याची माफी कर. झालें तें होऊन गेलें. पुन्हा मात्र
आम्हां इकडे कधीही येणार नाही. ’

मग ते हत्ती राजांत निघून गेले. परत कधीही
ते त्या तळ्याकडे आले नाहीत.

११ वाघाचें सोंग केलेलें गाढव

एका गांवांत एक परीट राहात असे; कपडे
वाहून घेण्याकरितां त्यानें- एक गाढव बाळगिलें
होतें. तो परीट या गाढवास खावयास मात्र
मुळींच झालीत नसे. मधूनमधून तें चरावयास
जाई, पण लोक त्यास हाकून लावीत असत.
त्या गाढवास पाटभर खावयास न मिळून तें
अगदीं रोड होऊन गेलें.

आपलें गाढव अगदीं रोड झालेलें पाहून त्या
परदास मोठी काळजी लागली. शेवटीं त्या
लवाडास एक युक्ति सुचली. त्यानें असें ठरविलें

कीं ' आपण एक वाघाचें कातडें आणावें. हें कातडें गाढवाचे अंगावर नीट बसवून रात्री त्यास शेतांत सोडावें; म्हणजे त्यास वाघ समजून लोक भिऊन पळतील. आणि मग त्यास रात्रभर हवें तितकें खावयास सांपडेल. '

मग त्या परटानें एक वाघाचें कातडें मिळविलें आणि आपली युक्ति करून पाहिली. ती चांगली जमली. तें गाढव रात्रभर शेतांत चरून पहांटेच्या वेळीं तट्ट फुगून घरीं परत आलें. मग तो परीट त्या गाढवास रोज रात्री चरावयास सोडूं लागला. शेताचे राखणकरी त्यास वाघ समजून भिऊन पळत. मग काय विचारावें, तें गाढव शेतांत जें काय सांपडेल तें खाई आणि रात्रभर खुशाल इकडे तिकडे फिरे. यामुळें लवकरच तें चांगलें लठ्ठ बनलें. आपल्याला आतां नेहमींच पोटभर खावयास सांपडणार म्हणून त्या गाढवास आनंद होऊन त्यास एक गाणेंही सुचूं लागलें—

अहा खाशी जाहली मौज छान ! !

वाघ समजूनी मिळे मला मान ॥

त्यानें लगेच त्या गाढवास आपल्या सोढ्यानें
मरेमरेतो बडविलें.

पिकें माझीं हो ! तशीं सर्व शेते ! ।

असे राजा मी ! कमी काय माते ? ॥

आतां तें गाढव मस्त होऊं लागलें. कोणाचीच भीति त्यास वाटेनाशी झाली. एके रात्री तें नेहमीप्रमाणें चरावयास शेतांत गेलें. त्या शेताच्या जवळच दुसरें एक उनाड गाढव चरत होतें. हें दुसरें गाढव आपल्या नेहमीच्या संवयीप्रमाणें सोठ्यानें ओरडूं लागलें. आपल्या जातभाईचा शब्द ऐकून या ढोंगी गाढवास फार आनंद झाला व तें आपलें नवीनच बसविलेलें गाणें अगदीं सुरावर गाऊं लागलें.

या ढोंगी गाढवास वाघ समजून त्या शेताचा मालक भिऊन लपून बसला होता. त्यानें हा प्रकार पाहिला. आपण ज्यास वाघ समजलों तें खरोखर एक गाढव आहे असें त्यास कळून आल्यावर मग कसला उशीर ? त्यानें लगेच त्या ढोंगी गाढवास आपल्या सोठ्यानें मरेमरेतों बडविलें.

१२ : घंटाकर्ण राक्षस

एका गांवाजवळ एक उंच डोंगर होता. या डोंगरावर पुष्कळ जंगल असून त्यांत बरींच माकडे राहात असत. या माकडांना एका प्रवाशाची एक घंटा मिळाली होती. माकडांचा स्वभाव मोठा खोडकर व गंमत्या असतो. तशांत ही घंटा मिळालेली ! या घंटेसाठी ती आपापसांत भांडाभांडी करीत, आणि ती घंटा घेऊन पळत. यांमुळे ती एकसारखी वाजे. डोंगरावर घंटा वाजे ती ऐकून गांवकऱ्यांस मोठे नवल वाटे. घंटा कोण वाजविते याचे अनेक तर्क कुतर्क त्या गांवकऱ्यांत चालत.

एकदां एकजण म्हणाला—

‘कायहो रावजी, काय हो हा विलक्षण प्रकार आहे ? डोंगरावर घंटा कोठली ?’

दुसरा म्हणाला—

‘मी तरी काय सांगूं ? पण मला आपली एक शंका आहे. डोंगरावर बहुधा एकादा वेताळ असावा, दुसरे काय ! अहो, मी परवां भर रात्री डोंगरावर अनेक दिवे लागलेले पाहिले ! काय तरी विलक्षण चमत्कार !’

यावर तिसरा म्हणाला—

‘अहो, दिवे लागलेले मीसुद्धां पाहिले. तुम्ही म्हणतां, तेथे वेताळ असावा ! पण माझा मात्र निराळा अनुभव आहे. परवांचे दिवशीं मी सहज त्या बाजूस गेलों होतो, तो एक भयंकर पुरुष पाहिला. बहुधा राक्षसच असावा तो.’

पहिला म्हणाला—

‘अहो, घंटाकर्ण राक्षसच तो ! मला तसे वाटलेंच होतें. पण म्हटलें आपणच कशाला बोला?’

झालें ! त्या रानांत घंटाकर्ण राक्षस आहे, तो घंटा वाजवितो आणि केव्हां केव्हां पुष्कळ दिवेही तो लावतो असें जो तो दुसऱ्यास सांगूं लागला. कोणीही त्या रानांत फिरकेना ! शेवटीं या घंटाकर्ण राक्षसाला ठार मारण्यासाठीं सर्व गांवकऱ्यांनीं मिळून जाहीर केलें कीं, ‘जो कोणी या घंटाकर्ण राक्षसास नाहीसा करून त्याची घंटा आणून देईल त्यास मोठें बक्षीस मिळेल !’

बक्षीस तर जाहीर झालें; पण तें मिळविण्यास कोणी पुढें येईना ! थोडे दिवस गेल्यावर मात्र एक मनुष्य हें बक्षीस मिळविण्यास पुढें आला

हा मनुष्य इतका शूर का होता ! छे ! मुळींच नव्हे.
पण त्या मनुष्याला ही घंटा कोण वाजविते हें
पकें माहीत होतें. लोक मात्र समजत होते कीं,
घंटाकर्ण राक्षस या गृहस्थासच ठार मारणार !

मग एके दिवशीं तो गृहस्थ पुष्कळ प्रकारचीं
फळें बरोबर घेऊन त्या डोंगराजवळच्या जंगलांत
गेला. त्यानें तीं फळें रानांत जवळजवळ पसरून
ठेविलीं आणि तो जरा एकीकडे लपून बसला.
थोडा वेळ गेला; आणि मग काय झालें ?—

फळें पाहुनी येती खालीं वानर झाडावरुनी ।

भांडाभांडी करुनी घंटा टाकियली मग त्यांनीं ॥

उचलुनि ती हातीं, होई हर्षित तो चित्तीं ॥ध्रु० ॥

घंटा हातीं आल्यावर तो गृहस्थ तेथें मुळींच
थांबला नाहीं. लागलींच तो गांवांत आला, आणि
सर्वांना त्यानें ती घंटा दाखविली. घंटाकर्ण
राक्षसाची ही घंटा पाहण्यास लोकांची मोठी गर्दी
झाली. सर्वांनीं त्या गृहस्थास शाबासकी दिली.
या दिवसापासून त्या अरण्यांत पुढें केव्हांही घंटा
वाजली नाहीं. तेव्हा घंटाकर्ण राक्षस नाहींसा
झाल्याची खात्री होऊन गांवकरी लोकांनीं जाहीर
केलेलें बक्षीस त्यास दिलें.

निवेदन

क्र. क्र.

नो. न.

20032

दि.

२५.११.०३

२५.११.०३

संस्कृत वाङ्मयामध्ये हितोपदेशाचा फार महत्त्वाचें स्थान आहे. नीति व व्यवहार यांचा हितोपदेश हा एक आदर्शच होय. म्हणूनच आपल्या या भरतखंडांत आज जवळजवळ दीड हजार वर्षे या ग्रंथाचा अभ्यास परंपरेने चालू आहे, इतकेंच केवळ नव्हे तर या ग्रंथाची परकीय भाषांतून सुमारे वीस भाषांतरे झाली आहेत.

मित्रलाभ, सुहृद्भेद, युद्ध व संधी असे या ग्रंथाचे चार भाग आहेत. या भागांतून एक मुख्य कथानक व तदंतर्गत सुमारे ३०-३२ गोष्टी आहेत. सर्वच गोष्टी सुंदर आहेत. त्या वाचिल्याने बालवाचकांचे मनोरंजन तर होईलच, शिवाय, हितोपदेशांतील अजाण राजपुत्रांच्या अंगी जसे व्यवहारज्ञान आले तसे व्यवहारज्ञानही त्यांस प्राप्त होईल.

हितोपदेश संस्कृत भाषेत आहे; तेव्हां तो मूळ स्वरूपांत वाचण्यास बालवाचकांना भाषेची अडचण आहे. हितोपदेशाचें समग्र मराठी भाषांतर प्रसिद्ध झालेले आहे. परंतु या समग्र भाषांतरांत प्रत्येक गोष्टीशीं संलग्न असा जो उपदेशपर अवांतर भाग तो मुलांस त्यांचे मनोधर्माप्रमाणे नीरस वाटतो आणि या समग्र भाषांतरापेक्षा त्यांतील केवळ गोष्टीच मुलांस आकर्षक वाटतात.

हितोपदेशाचा हा पहिला भाग लिहितांना हीच दृष्टी आम्ही ठेविली आहे. या भागांत बारा गोष्टी असून त्यांची भाषा सुबोध व आकर्षक आहे. गोष्टींत मधून मधून संवाद व प्रसंगोचित पद्यरचनाही केली आहे. चित्रांची योजनाही भरपूर आहे. सर्वांचा हेतु हा की, ही कृति शक्य तितकी उपयुक्त व्हावी. तरी या कृतीस व प्रकाशकांच्या धाडसास योग्य तो आश्रय मिळेल अशी आशा आहे.

लेखक

ता. १६ सप्टेंबर, १९३९

२२६५

२१.११.०३

दामोदर विठ्ठल फफे यांचीं पुस्तकें

सुरस गोष्टी : १-२

शिशुवर्गाकरितां व पहिल्या इयत्तेकरितां खरोखरच सुरस अशा गोष्टीचे हे संग्रह मुलांनीं वाचावयास सुरुवात केल्यावर त्यांना खालीं ठेवत नाहीत, इतके ते मनोरंजक आहेत.

सुंदर चित्रें, किंमत ४ व ६ आणे

वाल हितोपदेश : १-२

सुप्रसिद्ध हितोपदेशांतील निवडक मनोरंजन गोष्टी मुलांना वाचनाची आवड लागेल अशा चटकदार भाषेत यांत दिल्या आहेत.

भरपूर चित्रें, मोहक दुरंगी कव्हर, किंमत प्रत्येकीं ६ आणे

बारा गोष्टी

विविध अशा या बारा गोष्टी मुलांचें उत्तम मनोरंजन करतात. गोष्टी निरनिराळ्या प्रकारच्या असल्यामुळें कंटाळा वाटत नाही. मोठा साईज; भरपूर चित्रें, किंमत ६ आणे

केशव भि

IRBK-0102967

श्रीसमर्थ-सदन, -
गिरगांव, मुंबई.

बा ल वा च कां सा ठी गो णी च गो णी

हितोपदेशासारखीं पुस्तकें शेंकडों हजारों वर्षांपासून मुलांना आवडत आलीं आहेत. ह्या गोष्टींची गोडी कधीही कमी होत नाही. ह्या गोष्टींनीं शिकविलेलें शहाणपण कधीही फुकट जात नाही. खाली दिलेलीं छोटीं पुस्तकें हितोपदेशाचींच भावंडे आहेत.

बाल इसापनीति १-२

त्र्यं. पु. थोरात

इसापनें सांगितलेल्या माणसांच्या निं पशुपक्ष्यांच्या गोष्टी आणि त्यांनीं दिलेली शिकवण जगप्रसिद्धच आहे. 'इसापनीति' म्हणजे मुलांचा जुना मित्र.

प्रत्येकीं सहा आणि

अद्भुत कथा १-२

म. का. कारखानीस

'ठिंगूजी', 'गडबडमाभा' नांवेच किती गमतीदार ! जगांत सर्वोत्कृष्ट ठरलेल्या, परीकथा आहेत ह्या.

प्रत्येकीं साडेपांच आणि

कथा मोहिनी १-२

द. पां. रानडे

'टांगलें शहाणपण', 'बडबडी बायको' इत्यादि गोष्टींचें अद्भुत वातावरण मुलांना नेहमींच गुंग करीत आलें आहे.

प्रत्येकीं सहा आणि

बाल पंचतंत्र १-२

त्र्यं. पु. थोरात

मैत्री कशी जुळते आणि तुटते हें आपल्याला बैलांपासून शिकवें लागलें ना ? पंचतंत्रांत अशा कितीतरी गोष्टी आहेत.

प्रत्येकीं सहा आणि

वेचलेलीं रत्नें १-२

पाटकर व देसाई

महाभारत म्हणजे गोष्टींचा सागर. त्यांतून वेचून काढलेल्या ह्या गोष्टी रत्नाच्या मोलाच्या असणारच.

प्रत्येकीं सहा आणि

जगांतील शिशुकथा १-२-३

भा. गो. व सौ. प्रभावती जोशी

देशोदेशींच्या लोककथांतून निवडलेल्या ह्या अद्भुतरम्य गोष्टी तुम्हांला राक्षसांच्या नि पण्यांच्या राज्यांत नेतील.

१-२ प्र० ६॥ आणि, ३ रा, ८ आणि

के श व भि का जी ठ व ले,

क र्ना ट क प्र का श न सं स्था

श्रीसमर्थ-सदन,

गिरगांव, मुंबई ४